

Vägar till Kvarnby

*En liten trevlig introduktion
till nutid, dåtid och forntid
i Kvarnby med omnejd*

Anna-Mi Wendel

Förord

Jag minns det än idag hur jag småsprang hela Klågerupsvägen upp från Videdalsvägen till rondellen. Jag hade aldrig sett en sådan gata i Malmö förut. Den påminde mig om min barndoms Trelleborg och jag kände mig på något sätt hemma från första början.

Nu har jag bott i Kvarnby i 21 år och trakten har genomgått stora förändringar under den här tiden: Vägar har tillkommit eller dragits om och villaområde efter villaområde har ersatt de fria fälten; men vi har inte blivit infångade i stadens hets för det. Jag skulle vilja säga att den lugna byaandan i hög grad har överlevt. Ett symptomatiskt exempel är när jag häromkvällen på min hundpromenad träffade på cykelhandlaren som stod utanför sin affär på andra sidan gatan. Jag gästas att jag köpte ju min cykel av honom 1994 så kanske jag skulle titta in för att se på en ny till våren? Det svar jag fick tillbaka var kort och gott: Ah, men var nöjd! (ska uttalas långsamt och på skånska).

Samtidigt som Kvarnby gör en resa framåt i tiden och utvecklas därefter vilar bygden på sin historia. Och ju längre man bor här desto tydligare framträder tecknen, tycker jag, för dem som gick här före oss. Antagligen hastade en ensamstående mamma framåt på bronsåldersvägen på sin tid med sin glytt på armen och undrade var hon egentligen hamnat och om det verkligen gick att leva här...

Jag har med föreliggande text skrivit ihop lite om hur Kvarnby med omnejd har förändrat sig under den tid jag bott här och vad jag har kommit i kontakt med av dåtid och forntid. Kvarnby är rikt på minnen från andra epoker, det gäller bara att veta vad man ska leta efter. Kanske kan mina rader här tjäna som introduktion för dig som vill veta lite om bygden och som vill få tips om var du kan läsa mer. Själv vill jag tacka alla som på olika sätt kontaktat mig och berättat.

Kvarnby i februari 2012

Anna-Mi Wendel

Epost: anna-mi.wendel@telia.com

Blogg: Kort från Kvarnby

1.

Jag är sen. Bussen var fel. Vi fick gå av på Videdalsvägen och själva ta oss fram längs Klågerupsvägen till nummer 413. Nummer 413:41. En lång gata kantad av gathus och andra egna hem från förr. Tar aldrig slut. Jag hastar fram med min son i handen, tar ibland upp och bär honom och försöker småspringa. 305. Har vi inte kommit längre, hur lång kan Klågerupsvägen vara?

Det är november, och det blåser rejält. Jag kände igen ortnamnet Kvarnby i radhusannonsen. Kvarnby är ändhållplats för en busslinje. Det gällde bara att hålla reda på bokstaven efter 12 på bussen. Inte alla tolvor gick till Kvarnby.

379, nu kan det väl inte vara långt kvar. Nätstängslet på andra sidan vägen håller oss sällskap en lång stund, bakom det tujor och ängsmark. Nätet är trasigt på sina ställen och några större ungar springer igenom under skrik. Längst upp i gatan står en man i kostym och tittar på oss. Det är mäklaren, förstår jag utan att ha träffat honom tidigare. Axel kvider lite, jag drar ju honom i armen hela tiden.

Pojken blir snart fyra, vi måste flytta från vår tvåa mitt i Malmö, vid Triangeln. Det som var allra bästa läge för några år sedan är nu ett inklämt sten- och avgasnäste utan möjligheter. Jag insåg det när jag ställde mig frågan Hur gammal ska min son vara för att jag ska våga släppa ut honom själv där vi bor nu? Jag kom fram till 10 år. Det är inget liv för ett barn. Men radhus i Kvarnby, vågar jag det, är det ett liv för mig och för honom? Jag har alltid bott inne i städer i flerfamiljshus. 405, nu vinkar jag och får en nick tillbaka. Jag är en halvtimme sen, vi hastar in i radhusgatan och 413:41 slår upp dörren för oss.

Huset är jättefint, hade jag sagt till mäklaren, mycket välplanerat och gulligt, men man kan inte bo så långt ut. Några dagar senare tog vi rätt buss ut och smög oss fram i området. Flera lekplatser, bilfritt, ängar och generöst utspridda radhus med egna små insynsskyddade tomter. Ett annat sorts liv verkade här vara möjligt. Jag ringer och frågar med bultande hjärta om radhuset finns kvar.

Det är januari, vi har flyttat in. Mörkret är kompakt. På nätterna är det tyst. Allt tvärtom mot stan. Fast jag hör ett avlägset susande sena kvällar från kritbruket fram till elva om jag har fönstret öppet i sovrummet. På landsvägen bakom huset går bussen på den utökade byalinjen och längs stolpar löper gamla telegrafrådar och ramar in utsikten. Bokbussen har egen hållplats inne på vårt område och en gång knackade det på en man som ville sälja potatis och lök säckavis. Som om vi bodde långt ute på landet? Gör vi det? Vad har jag gjort? Så kom snön och det hördes stoj och skrik från områdets lilla backe. Vi sprang ut: det finns barn!

2.

De byggde riktiga vägar. Från Hököpinge till Uppåkra, från Trelleborg till Lund, från handelsplats till kultplats. Från bronsåldern och framåt. När den nya motorvägen runt Malmö skulle anläggas kom arkeologerna till i nya marker och den första biten av en bronsåldersväg kunde frysas ner, lyftas upp och transporteras till Malmö museer för förvaring. Därefter hittades bronsåldersvägar vid fler utgrävningar i och runt om Malmö. "Nu vet vi vad vi ska leta efter" sa arkeologen jag under en visning av ett grävområde frågat varför de plötsligt hittade sådana här vägar.

Det första stycket bronsåldersväg togs upp vid golfbanan i Kvarnby, det var den östliga dragningen av ett kommunikationsstråk från söder till norr. En västligare variant är den sträcka som i våra trakter idag motsvaras av Husie Kyrkoväg. Den bronsåldersvägen fortsatte därefter på sin tid över bäcken, där vattnet skrävlar vid stenarna vilket gett Östra Skrävlinge sitt namn, och in i det område som Gyllins sedermera odlade upp; dagens asfalterade huvudstig genom Gyllins trädgård är helt enkelt gårdagens bronsåldersväg.

Mot Uppåkra. Här gick de. I passager där det gick att vandra mellan mer eller mindre vattensjuka marker. Men de seglade aldrig i Risebergabäcken, den lär aldrig ha varit större eller användbar för flytetyg.

Däremot användes vattendraget långt senare för gården som Bäckagårdsskolan vid Klågerupsvägen har fått sitt namn efter. Det lär ha funnits en fördämning och mittemot skolan kan man om man vill än idag ana dammen som behövdes för de flitiga verksamheterna på gården. Husen på ömse sidor om bäcken ligger betydligt lägre än de omgivande i varje fall. Men det kan vara av vikt att veta i sammanhanget att Klågerupsvägen har höjts just här också. Precis som att vägen hyvlats ner en bit österut, ett hus ligger märkligt högt där vilket kan vara på grund av den efterkommande vägsänkningen. Det var tydligen en rejäl backe som på 1960-talet planades ut varvid vägen ömsom sänktes ömsom höjdes.

Vid utgrävningar inför skolbygget gjordes även ett märkligt fynd: ett litet och fint smidat krucifix av en sådan sort som hör hemma på toppen av ett processionskors. Ett av Nordens två existerande från den tidigt kristna tiden i Sverige. Det kan inte ha varit vem som helst som bodde och verkade i gården bredvid den gamla bronsåldersvägen.

3

Grävledaren för utgrävningarna som genomfördes i Gyllins inför Bäckagårdsskolan visade en kväll på stadsdelskontoret i Husie bilder och berättade. Det var fullt och stämningen påminde mig om presskonferenser, lite spånt sådär, man tuggar på sina frågor, tvekar att avslöja dem, vill höra vad de andra säger först och antecknar febrilt under tiden. Men så bryter någon isen och drevet går: var ån

större förr?, varför flyttade de sina hus?, var gick bronsåldersvägarna?, vad har ni hittat där skolan ska byggas? Vi fick förklarat och rett ut det mesta och till slut vågade vi fråga: Hur var livet då egentligen? Var det inte enklare? Och tänk att de hjälpte varandra med att flytta sina hus, vilken sammanhållning...

Nej, sa grävledaren på frågan om han inte väldigt gärna skulle ha velat vara med på den tid som han nu gått i spåren av. Nej, jag skulle inte ha velat leva en enda dag på den tiden.

Vi hukade, torkade våra drömmar, och lommade hem i snålblåsten.

4.

Vägar övergavs och nya kom till. Eller så bara fortsatte man i samma hjulspår. Den gamla landsvägen från Trelleborg till Lund, till exempel, är en fortsättning på äldre stråk. Genom Kvarnby lär den först ha använt bronsåldersvägens sträckning nere vid Östra Skrävlinge by, men sedan verkar den ha gått över till en östligare passage via nuvarande Kvarnbyvägen-Råkrategatan-Tillysborgsvägen. Därefter fortsätter Gamla Trelleborgsvägen norrut genom Tullstorp, Sunnanå, Nordanå, Kyrkoby, Tottarp och Lilla Uppåkra för att framme i Stora Uppåkra numer göra halt.

Kvarnbyvägen dras, i samband med Sallerupsvägens förlängning, om 1993 i en östligare båge från golfbanan, ungefär, och fram till den senare vägen där den slutar. Den gamla vägen döps från rondellen och till avstängningen några hundra meter söderut om från Kvarnbyvägen till Råkrategatan. Norr om rondellen får det tidigare namnet Tullstorpsvägen ge vika för Tillysborgsvägen, antagligen för att hedra värdshuset på platsen, Tillysborgs Vårdshus som är från mitten av 1800-talet. Vid Frillingahögen blir vägen en stig: Tullstorpsstigen för dem som framhärdar i att streta vidare uppför backen, Gyllinabacken bredvid bronsåldershögen. Sedan bär det av nerför och under Sallerupsvägen och in i Tullstorp där stigen åter blir väg: Tullstorpsvägen.

Men då, när landsvägen mellan Trelleborg och Lund var den som gällde, hände någonting här i Kvarnby. Vägen mötte annan väg och ljuv musik uppstod; långt ut från öster kom den landsväg som gick hela vägen in till Malmö, rentav ända fram till stadens allra första torg vid Adelgatan eller Den Lange Adelgade som var namnet när det begav sig en gång. Följ med fingret på kartan och du ser vägen som ringlar sig hit från Klågerups backlandskap, tar sig genom rondellen i Kvarnby och fortsätter in mot centrum – fast se upp vid Husie Församlingshem för där får fingret göra ett hopp över till Sallerupsvägen.

Förr hette Klågerupsvägen Sallerupsvägen. Men Sallerupsvägen fick på 60-talet vid Hohög en ny nordligare sträckning närmare Bulltoftafältet som den följde rakt ut till Videdalsvägen där den för flera decennier framåt inte kom längre. Den gamla Sallerupsvägen gjordes vid Bulltofta om till lokalgata medan den öster om Videdalsvägen fortsatte sin gamla sträckning, men nu under namnet

Klågerupsvägen. 1992 snöps slutligen Klågerupsvägen av vid Södra Sallerup på grund av utbyggnaden av Sallerupsvägen. Lite krångligt det här: Sallerupsvägen går alltså från Malmö till Klågerup medan Klågerupsvägen slutar i Södra Sallerup. Men tillbaka till Kvarnby: När två stora landsvägar möttes, vad var naturligare än att etablera ett värdshus i korsningen?

5.

Det lär spöka i värdshuset, sa Helge Andersson, och barnen tryckte ihop sig på myskuddarna. Det var föredrag på stadsdelsbiblioteket i Husie: Förr kyrkovaktmästaren, men framförallt bygdehistorikern och nestorn till all kunskap om det historiska Kvarnby skulle leverera spökhistorier från trakten. Stearinljus och skymning skapade rätt atmosfär och även här var det smockfullt. (När jag 2011 tänkte lyssna på ett föredrag i det nya stadsdelskontoret om nyheter inom stadsplanering och trafik i Husie så kom jag inte ens in, det var så fullt så fler deltagare skulle bryta mot brandmyndighetens bestämmelser. Är det så här i alla stadsdelar i Malmö?)

Helge Andersson redogjorde för präster utan huvud, vilsna ekipage på vägarna och trollväsen som strök omkring och muckade gräl. Jag är tacksam jag hann träffa honom innan han gick bort alldeles för tidigt; vi var relativt nyinflyttade när jag med Axel i barnstolen cyklade ner till biblioteket och det grämer mig att jag först långt senare, när jag började läsa om det gamla Kvarnby i den bokserie jag samlar på, förstod vem som stått där och plirat med ögonen och sett anspråklös ut. För det är Helge Andersson som skrivit nästan varenda uppsats i årsböckerna för Malmö Kulturhistoriska Förening vilka handlar om Husie. Och han skrev väldigt bra.

6.

Det är inte bara vägarna som inte håller sig på plats utan byter namn och riktning: Det verkar finnas flera om budet över vad som ska kallas Kvarnby också och var det egentligen ligger. Idag finns till exempel Kvarnby by, Kvarnby och Kvarnby station.

Kvarnby by är enklast att hålla reda på genom århundradena: Den samlar sina hus i en väl avgränsad klunga inramad av åkerfält och hästhagar där Kvarnbyvägen kröker sig in mot stan för att så småningom övergå i Amiralsgatan. En annan sak är om man studerar gamla kartor; beroende på vem som ger ut den kan det stå både Kvarnby by och Kvarnby om den här östligaste utposten.

Kvarnby station är å andra sidan mest bara namnet på en station i en järnvägslinje som existerade i dryga femtio år. Men bostadsrättsföreningen med de två radhusgatorna närmast stationsområdet tyckte epitetet var värt att inte falla i glömska så föreningen samarbetade för ett tiotal år sedan med Malmö Stad om att döpa om sina båda gator. Gatorna hade inga egna namn utan

adresser till husen konstruerades efter ordningsföljder för några fastighetsnummer till Klågerupsvägen. Själv bodde jag på Klågerupsvägen 413:41 och fick ofrivilligt studentrabatt på en dagstidning för prenumerationsavdelningen trodde jag bodde i en studentkorridor. Gatorna döptes om till Östra respektive Västra Stationsgatan – till åminnelse alltså av en järnvägslinje som lades ner 1948 och ett stationshus som tyvärr brann ner 1985.

Kvarnby är knepigare att lokalisera. Det verkar först ha konkurrerat ut beteckningen Södra Sallerup för den bebyggelse som finns öster om nuvarande Kvarnbyvägen och väster om Yttre Ringvägen. Väster om Kvarnbyvägen lär folk förr ha sagt Östra Skrävlinge om området. Men när jag flyttade till Kvarnby 1991 existerade beteckningen Östra Skrävlinge förutom som namn på den lilleputtiga Östra Skrävlinge byväg nere vid Risebergabäcken enbart som hemmahörighet i röstlängderna. Det fanns ingen som sa Östra Skrävlinge utan området delades in i Vannagården, Borgnäs, Kvarnby station och Kvarnby. Stadsbussen gick till Kvarnby och allting var klart och redigt.

Nu verkar Kvarnby ha fortsatt sitt segertåg åt väster och nått ända fram till Husie Kyrkoväg rentav. Jag hör till exempel knappast någon säga Borgnäs längre utan även här verkar folk bo i Kvarnby. Men rätta mig gärna om jag har fel!

Vad som idag rör till det är den bristande samsyn mellan Skånetrafiken och Gatukontoret i Malmö på vad som heter vad. Skånetrafiken låter stadsbuss nummer 5 gå Klågerupsvägen ut till strax före bron över Yttre Ringvägen och menar med det att bussen har Kvarnby som ändhållplats. Gatukontorets nya cykelskyltar däremot kallar Skånetrafikens och mitt Kvarnby för Östra Skrävlinge. När Gatukontoret ska visa var Kvarnby ligger så pekar alla cykelskyltarna istället samstämmigt mot Kvarnby by.

Det känns helt rubbat att stå med hunden på Råkrategatan mitt i Kvarnby och glo på en skylt där som hänvisar till att man ska cykla halvvägs till Oxie för att finna Kvarnby, ett Kvarnby som ingen buss går till dessutom.

7.

Den första vintern övergick i vår. Det blev ljusare och varmare vilket uppmuntrade till att ta sig runt och utforska omgivningarna. Vi bor helt klart vid kanten av staden: Malmö tar slut efter min trädgård; vi har fri sikt över ängarna ner till Södra Sallerup. På försommaren slår allt ut i grymma vallmohav. Min son springer ut för att leka i frihet och jag tvättar när jag vill och hänger ut på lina där plaggen dansar i vinden. Egen brevlåda är lika märkvärdigt som egen soptunna. Och lilla täppan som avslutas av en syrenhäck är ett välkomnande till paradiset. Här får vi besök av igelkottar, fasaner, fjärilar och andra flygfän.

Jag gräver lite planlöst och vi sår lite osorterat grönsaker som aldrig kommer att få växa upp för jag kommer att rensa bort skotten i tron att det är ogräs. Blommorna klarar sig bättre. Vi hittar små blanka stenskärvor när vi gräver: flinta. Och glasbitar från Bertil Muhrs växthus som plöjdes ner i marken när radhusområdet skulle anläggas på 1980-talet. Syrenhäcken som löper längs hela nuvarande Råkritegatan är också ett minne från trädgårdsmästeriets tid.

Så tar bokbussen farväl: Radhusgatorna är för trånga för nya stora bussen att vända i.

På hösten lyser det plötsligt en kväll ute på fältet i öster: två tända fönster i ett hus som inte fanns där dagen innan. Blomsterängarna övergår rasande snabbt i ett villaområde.

På helgerna vandrar vi utflyktsstigen ut till kyrkan i Södra Sallerup där vi går in och sätter oss en stund och vilar fötterna innan vi går tillbaka. Eller så går vi en runda som vi kallar De Fem Broarnas Väg. Sallerupsvägen ska dras ut österut från sitt nuvarande stoppställe vid Videdalsvägen och först ska viadukterna under förlängningen anläggas. Vi följer dem och tittar efter mer flinta i åkrarna, tänk om vi hittar något riktigt fint? En viadukt hamnar på tvären, här ska Kvarnbyvägen gå fram i fortsättningen.

På vardagarna cyklar jag först utflyktsstigen åt andra hållet in till dagiset och sedan genom Bulltoftaparken mot Segevång och till tidningshuset där jag arbetar. På hemvägen handlar jag vad som får plats att härbärgera på styrestång och i cykelkorg från mataffären på hörnet av Virentoftagatan och Klågerupsvägen. Det finns en till och ännu mindre mataffär vid hörnet av Husie Kyrkoväg. Och där emellan skyltar kiosk, blomsterbutik, frisör, pizzeria, och en tobakist om sina näringar.

Bredvid den större mataffären kan man hyra videorullar och i ytterligare nästa hus ligger det garner i fönsterna och antyder någon sorts affärsverksamhet inom handarbetssektorn. Åt andra hållet uppe vid rondellen serveras det dagligen lunch i det gamla värdshuset som Helge Andersson hade med i några av sina historier. På gården till värdshuset har en handlare av begagnade bilar ställt ut sina försäljningsobjekt medan huset bredvid är cykelhandlarens. Den senare säljer även radio och teve. Och borta vid utflyktsstigen huserar bilmekanikern i sin röda väldiga magasinsbyggnad.

Mataffärerna ska komma att byta ägare flera gånger under de nu 21 år jag har bott här, men i det längsta bita sig kvar trots allt - även om Virentofta Livs idag 2012 är en godisaffär. Stickmaterialet har plockats bort, videouthyrningen övergick i flera konditoriförsök för att slutligen landa i mäklarkontor. Einars kiosk bommade igen och värdinnan på Tillysborgs Vårdshus slutade laga mat till betalande matgäster. Bilmekanikern är den enda som driver en näring som fått konkurrens av fler i samma bransch.

Den dag jag själv 1993 tar körkort förändras livet drastiskt: Min son får flytta ut kojan från

carporten, vi handlar allt vi behöver och mer därtill en gång i veckan i ett så kallat köpcentrum och promenaderna i omgivningarna byts ut mot bilburna utflykter runt om i hela Skåne. 1993 är också Sallerupsvägen sedan ett år tillbaka farbar ända ut till Klågerup, om man så vill, medan Klågerupsvägen nu slutar i Södra Sallerup. Fast det ska komma att dröja nära 20 år innan alla broarna, viadukterna, längs Sallerupsvägens förlängning i Kvarnby tas i egentligt bruk.

På nätterna vaknar jag av lastbilar som under högljutt tutande backar hela vägen från Råkrategatans avspärning vid nya Kvarnbyvägen tillbaka till rondellen. Vanliga genvägen till Oxie finns inte mer och det tar tid att lära fler gamla hundar sitta: På dagarna smäller det både en och två och flera gånger av bilister som i hela sitt liv kört på Klågerupsvägen utan att det funnits ett stoppmärke och en korsande väg där. Nu gör det det och korsningen med nya Kvarnbyvägen blir en så kallad olycksdrabbad sådan under något år. Tills världen återigen ser ut som den alltid gjort.

En dag påpekar grannen att telegrafrådarna är borta; utsikten österut är inte längre inramad.

8.

Bronsåldersvägarna var inte början på genomströmning av mänsklig närvaro i Kvarnby, här har folk traskat omkring långt tidigare. Anledningen beror förmodligen i hög grad på avlagringarna i den före detta sjöbottnen. Vi pratar krita och vad som döljer sig i den, flintan. Det sista kom till nytta först, vad jag förstår.

Den bästa flintan bröts på sin tid dels uppe i nuvarande Kristianstadstrakten, dels i Södra Sallerup. De båda sorterna går att skilja åt: det är mer blåsor i göingeflintan, vår anses därmed som finare. Det tyckte de tydligen även på stenåldern för flintan exporterades, hur det nu gick till, men flinta från Södra Sallerup har påträffats på stenåldersboplatser i dagens Tyskland.

I Kvarnby förevisades på 90-talet ett dagbrott från stenåldern. Det skedde i samband med arkeologiska undersökningar av markområden som skulle användas för en ny motorled: den blivande Yttre Ringvägen. Fyndigheten i fråga låg mittemot Kvarnby gård på en tomt som numer används att träna utslag på i golf.

9.

Min son och jag traskade till gruvan en söndag i augusti på den traditionella Arkeologins Dag. Portarna i stängslet var öppna och vi kunde äntligen ta oss in på området. När driften upphört i kritbrottet hade grundvattnet tagit över och brett ut en opalskimrande yta. Ett högt nätstaket omgärdade härligheten, enbart en flik av smycket glittrade ständigt retsamt mot oss från trottoaren när vi passerade på våra helgpromenader. Några hade inte kunnat motstå frestelsen att få se mer,

hållet i sorkhöjd var dock ingen passande passage för en ansvarsfull moder. Men nu kunde vi förundras till fullo över spegeln som låg där likt ett stycke Medelhav. Ett inte så litet stycke heller: Kritsjön var stor som en fotbollsplan och det verkade fullständigt obegripligt att det skulle gå att tömma dagbrottet utan att nytt grundvatten sipprade upp igen. Här skulle ju grävas ut för motorvägen som skulle dra fram en bra bit under nuvarande marknivån så det ville till att vägen hölls torr.

Vi såg oss om och undrade var flintgruvan var. Tydligen precis där vi stod. Den mest påbyltade och med trasiga slut på tröjarmarna var arkeologen, så brukade det vara. Hon stod bakom det av lera intorkade grova bordet och sorterade små blanka stenskrävor. Bitarna såg ut som de vi hittade hemma. Precis likadana. Den obligatoriska skolådan med återförslutningsbara mindre plastpåsar med röda ränder stod bredvid henne på bordet.

Arkeologen tog upp en påse ur lådan, höjde den i luften och sa med hög röst: Jag tänkte berätta lite om fynden! Vi flockades förtäta kring altaret. Se, sa hon, i den här påsen har jag en -ja vad tror ni? Hon öppnade påsen och höll ut en liten platt sten med vass kant i handen. Kunde den vara någonting? Och kallas för någonting? Den? Vi gissade och någon sa rätt. Ja, sa arkeologen och sträckte upp armen i luften med stenbiten greppad mellan tumme och pekfinger, det här är en sickel, ett användbart verktyg. Vi stirrade. Sickel?

Så fortsatte det, stenbit efter stenbit steg fram ur anonymiteten, tilldelades ett namn och förvandlades därmed inför våra ögon att från ingenting plötsligt vara någonting. Vi gick hem.

Titta mamma, sa barnet och pekade på vår flintsamling på fönsterbrädet. Det där är en borrar och det där är en skrapa, men den biten där är nog bara ett avslag, tror du inte? Jo, sa jag och kan inte den där längst till höger vara början på en pilspets? Den ser bearbetad ut, men lämnad för att man kom lite snett, tror du inte?

10.

Efter flintan kom kritan som näringsgren i Kvarnby även om det nu var några tusen år dem emellan. Carl von Linné omnämner till exempel 1749, när han var på sin skånska resa, att bönderna hämtade vit lera i Tullstorp att vitlimma sina hus med. Det hade de säkert gjort ett bra tag. Men det var ändå först under andra halvan av 1800-talet som antalet kritbrott kom att öka i antal och göra mer väsen av sig: Åtminstone sju företag bröt plötsligt krita i Kvarnby, och antalet kritbrott var förmodligen ännu fler då det kunde löna sig för bonden att gräva lite på sin egen mark som extraknäck. Södra Sallerup nästgårds kunde å sin sida räkna in fyra affärsmässigt drivna kritbruk varav åtminstone det Sjöbergska lever kvar som namn på en gata.

Fast A.P. Sjöberg sysslade inte bara med krita: A.P. Sjöberg hade Sveriges största

vagnsmörjesfabrik, en kreosotfabrik och sysslade av bara farten även med att tillverka tvål. De här mer kemiska verksamheterna försiggick på gården till Sjöbergska palatset, det förnämliga hus han lät uppföra till sig vid Drottningtorget.

Redan i slutet av 1800-talet började dock antalet kritbruk krympa, sammanslagning skedde på sammanslagning och 1914, bildade de sex största ett enda bolag, Kritbruksbolaget i Malmö, sedermera kallat Malmökrita AB kort och gott. Huvudkontoret kom att under större delen av 1900-talet inhysas i den fastighet med stor tomt som idag finns där Råkrategatan går ut i Kvarnbyvägen, vågar man sig över vägen och ut på golfbanans böljande spelfält avslöjas kritbrott och dåtida verksamhet. Smedjan finns också kvar, belägen strax intill utflyktsstigen.

Kritan behövde transporteras och vad var lämpligare än tåg? Här gör en annan aktör entré: Malmö-Genarps Järnväg. Det finns en anledning till att vi har en utflyktsstig mot Torup och bokskogen och den stavas nerlagd järnvägslinje.

11.

De stod kvar ganska länge, torkladorna för kritan. Taken var nersjunkna som hängmattor och jag fick hjärtat i halsgropen när jag såg två små pågar trycka sig platta på taket för att jag inte skulle se dem när jag gick ut med hunden. Men det gjorde jag och de kom ner lyckligt. Längre bort fanns en svartbränd fläck på marken med en hög tegelstenar ovanpå, jag inbillade mig alltid att det var där stationshuset hade stått. Kvarnby station brann ner 1985 och jag missade huset med några år. Jag vet jag cyklade förbi ett par gånger 1984 på väg till bokskogen och jag skulle nu velat vara kapabel att leta upp minnesbilder från hjärnans skrymslen, men så funkar det ju inte. Men jag fick vara med om de långsmala torkladorna. Där de låg finns nu industrilokaler i vitt, gult och rött. Just här hade Kvarnby station flera stickspår, det var en stor och viktig station för krittransporterna på sin tid.

1894 invigdes denna privatägda järnvägslinje som var igång till 1948. Berättelsen om järnvägen är från början till slut en redogörelse om slit och släp och hårt utnyttjande av de anställda och en tragiskt usel företagsamhet från ägarnas sida. Ska du läsa en enda bok i min källförteckning så ta verket om Malmö-Genarps Järnväg.

I vilket fall så följer dagens cykelstig ganska väl järnvägen från Hohögsgatan och österut. Stationer och banvaktsstugor låg tätt och det går att finna spår i jorden efter även denna verksamhet; har du hus runt om kan de förra ägarna ha tagit vara på gamla slippers och liknande och stagat upp uthus med järnvägs materialet eller anlagt trädgårdssängar med dem, etc.

Mellan Kvarnby och Södra Sallerup finns på ett ställe bredvid utflyktsstigen en vattensamling som mot stigen hålls på plats av en riktig murad kant som om det var fråga om en kaj. Men det här är platsen för en annan företagsamhet vilken grundvattnet också tagit tillbaka utrymmet

för: Nere på botten fanns en gång stickspåret för de tågagnar som hämtade den speciella lera som bröts strax bakom kullen i fonden. Vattenpölen innehåller märkligt nog småfisk. Och ibland står fågelvärldens egen trädgårdstomte hägern staty i vassen. Snett upp mot prästgården har du nästa vattenhål som kanske tjänade som reservoar för ångloken när de stänkade fram och tillbaka på linjen i maklig fart.

12.

Efter flintan, kritan och järnvägen kom växthusen och handelsträdgårdarna. ”Här ser ut precis som hemma”, var det en holländsk man som ringde hem och sa, berättade barnbarnet till en av de stora odlarna för mig en gång. Den ena odlingen gränsade till den andra och trafiken var intensiv. Mest ihågkommen är av naturliga skäl Gyllins handelsträdgård, men av de andra kan nämnas dem som låg närmast intill Gyllins såsom den tidigare nämnda Bertil Muhrs, vars område idag alltså motsvaras av Östra och Västra Stationsgatan, och Harald Hansens avlånga äga. Den senares odlingar sträckte sig åt söder längs med nuvarande Råkrategatan och åt norr längs med Tillysborgsvägen bort mot nuvarande Sallerupsvägen varvid bronsåldershögen låg på hans mark. Öster om Hansens fanns Mårtenssons handelsträdgård och till den marken hörde den idag inhägnade lilla dammen vid slutet av Hörlanders väg: Mårtenssons mosse.

Jag hade förmånen att häromåret få träffa en äldre man som under hela sitt liv bott i barndomshemmet mitt i smeten. Han kunde berätta om de ständiga lastbilstransporterna till och från växthusen av lökar, blommor och bränsle, bland annat. Och om kritbruksarbetarna som cyklade hem på eftermiddagarna i vitdammiga molnsjok. Och växthusägarna som spände hästen för vagnen för att sälja på torget inne i staden.

Här fanns rekordstora rosenodlingar samt allt vad som kunde önskas i blomväg därutöver. Den största handelsträdgården, Gyllins, var omgärdad av stängsel och vaktades av hundar. Först efter avvecklingen lämnades området över som fritt strövområde i väntan på ny framtid. De åren var i mitt tycke de bästa att ha trädgården som granne under. Här var det som det var, ingenting var tillrättalagt utan ägorna låg där och växte igen utan plan och reson. Vi trampade upp stigar och åt oss mätta på blåhallon hela höstarna, åkte skridskor på en liten pöl ett stycke in från Klågerupsvägen vilken kunde frysa till när vintrarna var sådana och njöt av att de höga träden helt dolde att skogen inte var oändligt stor. Inte en meter asfalt, inga papperskorgar eller skyltar som skrev oss på näsan; var och en kunde i fred skrota omkring i sina egna tankar. Men det är ju klart, det här är dyrbar tomtmark i en stad som beräknas ha 100 000 fler invånare om 18 år: Det beräknas alltså finnas 400 000 invånare år 2030; var ska de bo och hur?

Låter man nu en handelsträdgård växa igen så gör den det också, mer än vad man kanske

tänkt sig. Gatukontoret har haft flera pedagogiska samtal med mig och andra Kvarnbybor som propagerade för att allt skulle få fortsätta vara som det är. Vill man kvarhålla ett tillstånd måste man bekämpa framtiden, för nature morte -eller stilleben- finns bara i konsten; i verkligheten står tiden inte stilla. Växtligheten måste tuktas och skötas, fick vi veta, annars skulle Gyllins helt växa igen. Okey då. Och för att området ska vara framkomligare har en genomfartsled asfalterats och försetts med belysning, bara den. Okey då. Några hundbajsstationer och skyltar har också tillkommit. Ja, ja det kan väl inte vara så förödande då.

Åkerfälten har exploaterats och äng och tujor längs med Klågerupsvägen har ersatts av bostadshus, fotbollsplan och skola. Vad blev kvar? Ett stycke dröm mitt i som för en del innefattar ett hopp om glömska och försummelse, men för andra är en väntan på att landskapsarkitekternas idéer om och planer för aktiviteter och rekreation ska iscensättas. Blir det senare av har rummet skruvat sig långt bort från den mörklagda hemlighetsfulla vildvuxna trädgård som var sig själv nog och som man fick krypa in genom ett hål i ett nätstaket för att utforska.

13.

På min blogg Kort från Kvarnby, wendel.bloggie.se, har besökare anmält egna berättelser och skickat in bilder från förr. Genom det har Kvarnby åtminstone för mig skalats fram lager för lager. Titta gärna in du också för att se fotografier på det mesta jag berättar om här och vill du själv bidra med bilder eller att jag kan intervjua dig om dina minnen från förr så hör hemskt gärna av dig.

Jag har genom kontakterna i samband med min blogg också förstått att dagens Kvarnby är en insomnad historia mot förr när det gäller handel och annan näringsverksamhet. För runt mitten av 1900-talet fanns här flera specerihandlare, charkuterister, mjölkbutiker, bagerier, frisörer, smedjor och en och annan skomakare, skräddare, sömmerska, rökeriidkare och bilbyggare. När det gäller den sistnämnda kategorin så tänker jag på Olssons Karosseri- och Vagnfabrik som byggde brandbilar till hela södra Sverige på 1930-talet. Fastigheten, som ligger på Klågerupsvägen 407, inrymmer idag en annan bilmekanisk verkstad. Till höger om det huset, i 405, bedrev Bengtssons efterträdare livsmedelsaffär med bensinpump på gården. Det gick även att tanka uppe vid värdshuset. Och i 409, till vänster om bilfabriken, fanns byns telegrafstation: Porslinsknopparna högt uppe på husgaveln skvallrar än idag om den verksamheten. Kvarnby och Södra Sallerup har även varit begåvade med postkontor, distriktssköterskor och finka. Allt det här handlar om en försvunnen värld och det inte bara i Kvarnby, eller hur?

I Kvarnby Folkets Hus höll den lokala brottarklubben till. Huset står kvar, det är bara lite ombyggt, du hittar det på Klågerupsvägen 426. Kvarnby kan i det här sammanhanget stoltsera med en egen OS-medaljör i brottning från förr: Anders Ahlgren. Hela historien om honom kan du också

ta del av genom en artikel på min blogg. Och där går det även att läsa om varför malmöpolisen fick komma ut en kväll när brottarklubben hade årsmöte... Men innan dess gick det lugnare till -eller inte, det beror på hur man ser det. I varje fall ringde en mer sentida brottare till mig en kväll efter att han hittat min Kvarnbyblogg och det här var vad han sa:

”Vi brottades som du vet i gamla Folkets Hus i Kvarnby och när vi var färdiga brukade vi gå över till Jeppsons i huset bredvid. Denne hade ju förutom livsmedelsaffär, mjölkbutik och charkuteri mot gatan även en trädgårdsservering. Ja, det fanns ju till och med en taxistation där. För det ska du veta att förr så var det liv här i Kvarnby! Vi brukade som sagt gå över för att dricka lite öl hos Jeppsons i trädgården och när vi beställde ut öl så ska du veta en sak: han kom inte ut med några flaskor öl till oss inte. Han kom ut med en hel tunna öl! Förr hände det grejer i Kvarnby, men nu är här helt dött!

Helt dött vill jag inte hålla med om, men Kvarnby förr verkar ha varit sig själv mer nock, som man sa förr. Och bara man vet vad man ska titta efter, som arkeologen sa, så kan man se de tidigare versionerna av byn med omgivning än idag. Men efter flintan, kritan, järnvägen och handelsträdgårdarna: Vad ska härnäst sätta Kvarnby på kartan?

14.

Det går inte att ge en introduktion till Kvarnbys historiska liv och leverne utan att nämna något om kvarnen i Kvarnby. Det har alltså funnits en kvarn här även om man på sin tid angav adressen för den till Södra Sallerup (10:6 för att vara exakt). Platsen är den villatomt på Klågerupsvägen som är belägen mittemellan tvärgatorna Lindells väg och Nummersjuvägen. Mittemot gamla kvarntomten vid Klågerupsvägen låg förresten den tydligen mest förnämliga speceri- och diversebutiken i trakten: Truls Olssons Diversehandel som ”hade allt”. Och till höger om kvarnen från gatan sett bodde den tidigare nämnde Kvarnbys egen starke man: OS-medaljören i brottning, Anders Ahlgren.

I år 2012 är det hundra år sedan Sverige och Stockholm arrangerade Olympiska Spelen. Ahlgren fick här den ena av två silvermedaljer efter en brottningsmatch som höll på i nio timmar tills domarna blåste av och dömde oavgjort. Jag tycker båda kunde ha tilldelats guld. Om den händelsen var första gången Kvarnby så att säga stod på prispallen i ett OS så behöver det dock alls inte vara sista: i skrivande stund står det klart att Kvarnbypågen Robert Rosengren, vars pappa en gång brottades i samma klubb som Anders Ahlgren, har blivit uttagen att representera Kvarnby, förlåt Sverige, i brottning i årets kommande olympiska sommarspel i London. Så det kan vara så att vad som i framtiden ska ge Kvarnby en ny plats på kartan, ja det greppet kan redan vara kopplat.

Kvarnen blåste förresten omkull och så var det med den saken.

Vägar till mer om Kvarnby med omnejd

Tryckta källor

Malmö-Genarps Järnväg 1894-1948 av Björn Åstedt. Frank Stenvalls Förlag, Malmö, 1988.

Malmökritan av Bertil Engstrand. Malmökrita AB, Malmö, 1984

Trädgårdsmästarnas Husie: en jordnära historia om dåtid, nutid och framtid av Christina Mellberg, 2008. Häfte till utlåning på Husiebiblioteket, Malmö.

Helge Anderssons artiklar om Kvarnby med omnejd publicerade i Malmö Fornminnesförenings Årsskrift. Föreningen har under resans gång bytt namn till Malmö Kulturhistoriska Förening medan årsboken har döpts om till det gamla namnet för Malmö: Elbogen. De här årsböckerna finns att läsa på Malmö Stadsbibliotek i deras särskilda Malmösal. Det går även att få tag på årsböckerna på antikvariat, om man har tur. Och Malmö Kulturhistoriska Förening säljer vad de har kvar av utgåvorna jämte andra verk de förlagt på den årliga Arkivens Dag som brukar vara en lördag i november på Stadsarkivet i Malmö. Böckerna finns även till läsning på Stadsarkivet.

Gamla gårdar i Husie. Årsbok 1950

Husie kyrka 1830 och 1847. Årsbok 1952

Hohögarna. Årsbok 1954

Malmö-Genarps järnväg. Årsbok 1955

Riseberga. Jordbruksområdet, som blev stadsdel. Årsbok 1956

Utdrag av N. G. Bruzelii beskrivning av Oxie härad år 1864. Med inledning och kommentarer av Helge Andersson. Årsbok 1957

Tillysborgs värdshus. Årsbok 1959

Folkmål och folktro i Husie. Årsbok 1960

Södra Sallerup, yngsta Malmö -en urgammal kulturbygd. Årsbok 1961

Skolundervisningen i Husie under 200 år. Årsbok 1962

Kvarnby gamla prästgård. Årsbok 1963

Allmogedräkten i Malmötrakten. Årsbok 1964

Enskiftet i Malmötrakten. Årsbok 1965

”Jeg fattige mand”. Några anteckningar kring ett brev från 1649. Årsbok 1966

Södra Sallerups klockaregård. Årsbok 1970

Husie by. En strukturförändrad malmöby. Årsbok 1972

A.P. Sjöbergs Kritbruk. Årsbok 1977

Södra Sallerups prästgård. Elbogen 1982

Enskiftet i byarna runt Malmö. Elbogen 1983

Wowragården. I. Byn, gården och folket. Elbogen 1984

Wowragården. IV. Gammalt ”stuesnack” i Sallerup. Elbogen 1984

Husie – Lantsocken som blev stadsdel. Några anteckningar kring en sockenbeskrivning från 1828. Elbogen 1986

Stationssamhällen i Malmö. Elbogen 1986

Anders Killander – Byskollärare och resenär. Elbogen 1987

Folktradition kring Karl XII i Husie. Elbogen 1987

Hohög – Stationssamhälle 1894-1948. Elbogen 1988

Malmö-Genarp-Ystads Järnväg – Ett ofullbordat projekt. Elbogen 1988

Så har Malmö utvidgat sitt område – Ett bidrag till inkorporeringshistorien. Elbogen 1988

Sockenbibliotek runt Malmö under 1800-talet. Elbogen 1989

Anders Matsson. Skånsk bondeprofil under 1700-talet. Elbogen 1992

Bulltofta byskola. Inledning och kommentarer av Helge Andersson. Elbogen 1995

På internet

Kort från Kvarnby, amwendel.wordpress.com. Min egen blogg där jag under rubriken i menyraden; Kort från det gamla Kvarnby, samlar på bilder, fakta och berättelser från hur det var här förr. Besök bloggen och hör hemskt gärna av dig om du själv har mer fakta, bilder och berättelser!

Program för naturpark Gyllins trädgård, 2008. Googla på titeln och du får fram en pdf att läsa direkt på skärmen eller ladda ner (28mb).

Övrigt

Malmö Kulturhistoriska Förening, elbogen.nu. I årsavgiftens 125 kronor ingår årsboken och som medlem erbjuds man rabatt på tidigare bokutgivningar samt kan vara med om trevliga utflykter i det historiska Malmö, bland annat!

Malmö Stadsarkiv. www.malmo.se/stadsarkivet. Än så länge beläget på Isbergs gata i Västra hamnen, nära klaffbron. 2014 ska arkivet dock flytta till Arbetets gamla hus på Bergsgatan.

Stadsarkivet har ett fortlöpande föreläsningsprogram förutom rika möjligheter för den hugade att själv forska i Malmös historia. På Arkivens Dag, en lördag i november, brukar gamla journalfilmer plockas fram jämte att Malmö Kulturhistoriska Förening är på plats och säljer sina publikationer.

Malmö Stadsbibliotek. www.malmo.se. I huvudbibliotekets äldre byggnad nere i stan på Fersens väg, den som kallas Slottet, huserar Malmösalen på fjärde våningen. Och precis som Truls Olsson

på sin tid ”hade allt” i sin genre tror jag man kan säga detsamma om Malmösalens samling av tryckt material som handlar om Malmö, från urtid till nutid, om högt och om lågt, etc. Men på Husiebiblioteket kan du läsa och låna en del också!

En önskan

Det finns en hel del rapporter från utgrävningar i Kvarnby med omnejd, men texterna är synnerligen väl utspridda både i allehanda småtryck eller på internet, alla med olika utgivare; materialet är på så sätt väldigt svårt och krångligt att få tag på. Sedan är det mer eller mindre snårigt att tillgodogöra sig innehållet beroende på att det oftast rör sig om strikt fackmässiga rapporter vilka inte vänder sig till den intresserade allmänheten. Här finns väl en tacknämlig uppgift: att sammanställa och presentera forskningsfakta om bygdens förhistoria på ett mer samlat och lättillgängligt sätt - med upphovsmännens tillstånd givetvis. Jag kan tycka uppgiften vore ett lämpligt projektuppdrag för Malmö Museer/ Malmö stad?